

A feltárások helye a Gellérthegy déli lejtője (MTI Foto)

Város az időben VI.

B. Bónis Éva

A városalapító kelták

Főzőtűzhely ötlyukú rostéllyal (Szelényi Károly felvételei)

A felismerés

Fáradhatatlanul járta a hegyoldal ösvényeit, botjával a szanaszét heverő edénycserepeket megfordította, s figyelte a háborútól föltépett föld felszínét, vajon mit árul el az eddig elrejtett múltból. Dr. Nagy Lajos, a Fővárosi Múzeumok európai hírű főigazgatója 1946-ban indította el utolsó ásatását, mert tudta, hogy a Gellérthegyben meg kell találnia a városalapító kelták telepét. Elgondolását tabáni ásatásainak eredményére alapozta. A Tabán 1935-ben megindult bontásakor két éven át kutatta a házak helyét s feltárt egy összefüggő települést. A telepen fazekaskemencéket és számtalan fazekas-hulladékgödröt talált, igen szépen kidolgozott edények cserepeivel tömve. A felismerést, hogy a vastag, lyukacsos rostéllyal épített kemencék és a cserepek a kelták hagyatékából származnak, neki köszönhetjük.

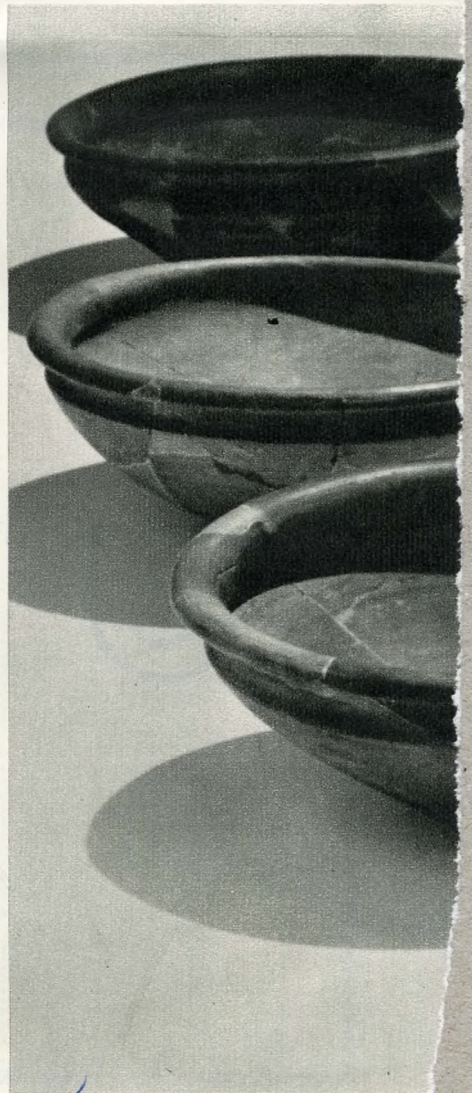
A kelta harcos fegyverzete

A vad és tehetséges kelták hiedelme szerint a halál a magasabbrendű élet küszöbe, s a küzdelemben elesett harcos hőrozként folytatja ősei között szebb életét. Maga Julius Caesar is döbbenetben írt a kelták haláltmegvető bátorságáról. Svájci és észak-franciaországi őshazájukból kiindulva több hullámban özönlöttek el Európát, skiterjesztették hatalmukat Britanniától Kisázsiaig. Törzseik feldúlták Rómát, kirabol-ták Delphoit. A meghódított területeken azonban nem tudtak tartós birodalmat alkotni. Fejlett technikai és művészi készségük nem párosult szervezési adottsággal. Ám ahol megjelentek, ott sokáig érződött ipari tudásuk és sajtóságos művészetük hatása.

Az időszámításunk előtti negyedik század elején érték el hazánk területét. A hódító keltaság útvonalát és állomáshelyeit temetőik jelzik. Gyakran találunk hazánk földjében egy-egy elhagyott sírt, melyben az útközben elhunyt harcost temették el. Budapest környékén is fellelték a kelták temetőit; főként a Duna-kanyarban. A sírletekből rekonstruálható a kelta harcos fegy-

verzete. Teljes hadifelszereléséhez tartozott a csúcsos sisak, hosszú kétélű kard, kardtartó vaslánccal, a nehéz lándzsa és a hosszúkás pajzs. Támadó és védőfegyverzetük a gyalogos harcmódorra jellemző. Az egyes törzsek felnöött, szabad férfitagjait teljes fegyverzetükkel együtt temették el. A keltáknál általánosan elterjedt szokás szerint a kardokat, töröket, lándzsákat néha többszörösen meghajlítva helyezték a halott mellé. Sajnos, az egykorú források nem tudósítanak arról, hogy e szokás milyen hiedelmek következménye volt. Annyi azonban bizonyos, hogy a fegyver használhatatlanná tétele az ismeretlen világ ártó hatalmainak fékezésére szolgált.

Budapest területén Békásmegyeren tártak fel a harmadik és második századból való kelta leleteket és telepnyomokat. A Duna vonala nagyon vonzotta a késői keltaságot; Szobtól Százhalombattáig számos helyen észlel-

Összehajlított kard kelta harcos sírjából

hetők telepjelenségek. A folyó nem határt képezett a különböző törzsek között, hanem ellenkezőleg: partja a fő közlekedési útvonalat képezte.

Házak, kunyhók, kemencék

A szervezésben és hadvezetésben kiváló rómaiak az i. e. első évszázadban egyre nagyobb érdeklődést tanúsítottak az Alpok-

tól északra és keletre fekvő vidékek iránt is. Előrenyomuló hadaik és az északról lezúduló germánosság Európa peremterületeire szorították a szabad keltaságot. Ez a folyamat még az első római császárok idején is folytatódott. A kelet felé hátráló szabad keltaság egyik védhető hegyi települését építette ki a Gellérthegyen, az i. e. első század második felé-

ben. Békésebb időben a Tabán területén s valószínűleg a környező dombokon is laktak.

Az ásátások folyamán összefüggő telep nyomai bontakoztak ki a Gellérthegy déli lejtőjén, a játszótérek fölötti részen. A törökkori szőlőművelés, a csatornázás, a parkosítás, majd a második világháború bombatölcsérei és lövészárkai mind pusztították a régi telepnyomokat. Több mint 80 kutatóárokkal kerestük a későkelta település nyomait. Itt ott kis foltokban maradt csak ép-ségben a lakóhelyek néhány padló-része. Akárcsak az őshazában — a galliai hegyekben —, a mi őslakóink is a hegy szikláiba vá-gott teraszokra építették házaikat. Egy részük gerendákból össze-rótt építmény volt. Az elüszkö-södött gerendák eredeti helyükön maradtak, ezekből jónéhányat fel-tártak az ásátások. Jellemzőek a lekerekített sarkú, téglalap-alap-raíjú házak. E nagyobb építmé-nyek tetejét villafák tartották, fa-laik agyaggal betapasztott sövény-fonadékból készültek. A fonadé-kot tartó cövekek nyomai és az agyagtapaszkok megmaradtak. Az egyik ilyen köralakúan kiképzett tapaszt egy kerek oszlop köré sá-rozták. A sározáson fehér festés nyomai igazolják Caesar leírását, aki a galliai kelták házai között festett falúakat is látott.

A gellérthegyi házak tetejét tartó gerendák sziklába vájt mé-lyedései mellett a kiékelő kövek még a helyszínen maradtak. A kétezer év előtti építők ujjá nyo-mát őrzik az agyagtapaszkok; fia-tal tölgylevél lenyomata árulja el, hogy az egyik házat tavasszal épí-tették. A kővel körülrakott tűz-helyek átégetett kövei életköz-el-ségbe hozzák városunk régi tele-pülőinek mindennapját. A forgat-ható kézimalmok még a helyükön voltak a házak falai mellett.

A keltaság hódításainak egyik titka a vas fokozott felhasználása. A vasfegyverek keményebbek vol-tak, a vastengelyes kocsik tartó-sabbak: a vastengelyen forgatott, két részből álló kézimalom pedig a maga idejében olyan újítás volt Európában, mely évszázadokra kihatott. A galliai lelőhelyek ké-zimalmai azonosak a Gellérthe-gyen találtakkal: erős vulkanikus

kőből — főleg andezitből — ké-szültek, s alig koptak. Az egyik házban egész kis gazdasági egy-séget tártunk fel. A sziklába vájt, féltetővel védett építmény egyik oldalán nagy gabonatarató hom-bár állott. Az épület közepén körtealakú kenyérsütőkemence, rendszerében olyan, mint a falusi kemence; a kihúzott parázs he-lyén sült meg a kenyér. Szorosan mellette ötlükű főzőtűzhely, mely eddig egyedüli Európában. A vastag, lyukas rostély alatti te-ret félköríves kis nyíláson át me-legítették, az edény elhelyezésére a rostély fölött peremmel körül-vett alkalmas térség szolgált. A napi életre ilyen célszerűen be-rendekezett őslakók házaikat nem utcákba rendezve, hanem kisebb csoportokban vágták a Gellérthegy szikláiba.

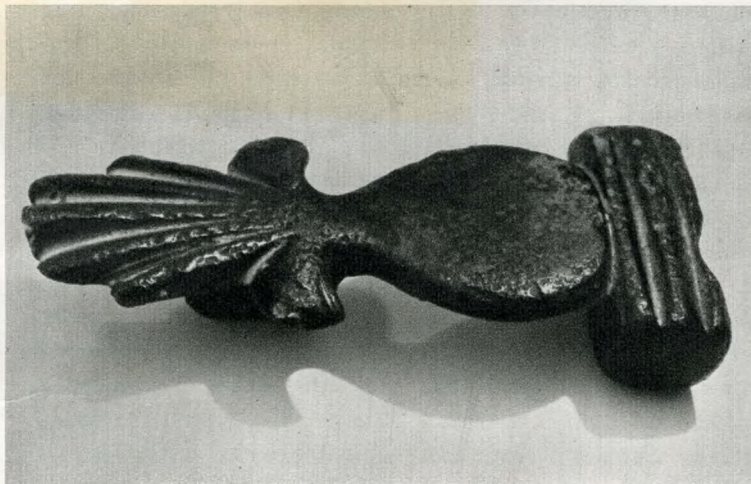
Ásátásaink a hegyi telep faze-kasnegyedét tárták fel. A telepü-lés központja, esetleg közösségi célra szolgáló épületekkel, szen-téllyel, valószínűleg a hegy tete-jén volt. A múlt század ötvenes éveiben épített Citadella számá-ra végzett talajjegyengetés ezeket a rétegeket levágta.

A fazekaskorong mestere

A hegyi telepen és a hozzá tar-tozó tabáni részen számos faze-kaskemence maradványa került elő. A gödrökből származó csere-pék és egész edények arról tanús-kodnak, hogy az itt élt fazekas-mesterek koruk technikai fej-letségének legmagasabb fokán állottak. Készítményeiket össze-vetve a Svájc, Németország, Csehország, Lengyelország terü-letén feltárt hasonlókorú telepek kerámiájával, elismeréssel kell adóznunk a gellérthegyi—tabáni mestereknek. A vastengelyes fa-zekaskorongon készített pala-szürke edények jól iszapoltak, csengőhangúak. Felületüket íz-léssel elrendezett besímtott dí-szekkel borították. Azt a sávot, melyre a díszítést szánták, nem polírozták, hanem matt alapot hagytak a változatos díszek szá-mára. Hullámvonalak, hurok-dí-szek, ívek, sőt, csúcsos ívek vál-takoztak rácsmintával, vagy be-kockázott rombuszdísszel. A min-ták elosztása sohasem zsúfolt, s mindig összhangban van az edény

Szürke tálak a Gellérthegyről

Palmettával díszített bronz övkapocs

formájával. A ritkábban előforduló barnás agyagú, tojásalakú nagy edények nemes formája és vörös-fehér csíkozása a modern ízlés mércéjével mérve is megállja a versenyt.

A legszebb ilyen edényeket egy tabáni mester készítette, aki itáliai eredetű gemmával bélyegezte készítményeit. A Victoriát ábrázoló gemmát az edény legalsó,

még a puha agyagba nyomta be mesterjegyként. Vörös-fehér csíkos edényeit gazdagon díszítette barnás-lilás geometrikus díszekkel. Az ásatások folyamán előkerült sok ezer edénycserép nagyon bő termelésről tanúskodik. Feltehetően, hogy a kerámiai termékeket a szomszédos törzsekkel elcserélték más javakra.

A gellérthegyi—tabáni telep

A tabáni mester vörös-fehér sávós díszedénye

tehát iparos központ volt. Az edények és a kisszámú fémanyag lehetővé tette a korhatározást: e központ életének fénykorát Augustus császár uralkodásának idejére tehetjük. Kereskedelmük meglehetősen távoli hatósugarú volt. Római mintára vert érmeik északra és nyugatra is megtalálhatók, messzebb élő rokonaik területén. Az itáliai kapcsolatokra az említett gemmán kívül a ruhakapcsolótűk (fibulák) és egy csinosan kidolgozott bronz övkapocs utal. Az övkapocs az egyik sövényfalú ház belsejéből került elő. Bronz övlánc zárótagja volt, felül húsos palmettával díszítve, alul kapoccsal ellátva.

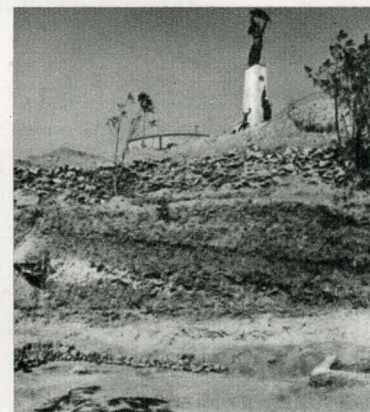
A római hódítók nem pusztították el a telepet, lakóik fokozatosan költözhettek át az újonnan alapított Aquincum és az albertfalvai tábor melletti katonai városokba. Ismerünk olyan későbbi kelta erődített telepeket is, melyeket a rómaiak első rohama elpusztított. Ezekből százszámra kerül felszínre a kelták fegyvere és vaseszköz hagyatéka. Ilyen hirtelen pusztulás nyomait a Gellérthegyen nem találtuk; a házak lakói minden használható tárgyat elvitték magukkal.

Jupiter Teutanus

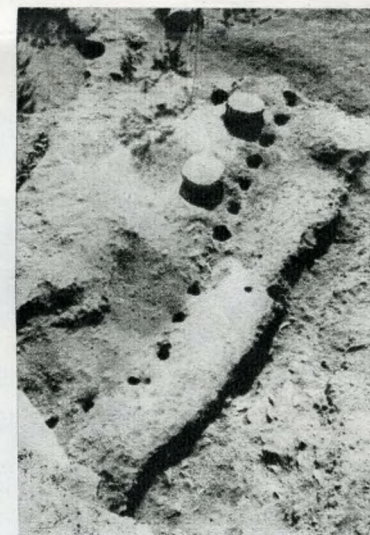
Az érme és a római emlékek feliratok szerint a gellérthegyi—tabáni telep lakói az eraviscusok voltak. Romanizálásuk nagyon lassú folyamat volt. A régi lakóhelyükön egy ideig megtűrt őslakosok élete már Aquincum fejlődésének függvénye. A Dunán cirkáló őrhajók és az eraviscus törzs fölél rendelt *praefectus civitatis* ellenőrzése mellett folyt tovább az élet az őslakos telepeken. Lényegesebb változást a kelet-pannoniai határvonal — a *limes* — végleges kiépítése hozott, Domitianus császár korában (i. sz. 81—96). A római polgárjogadómanóyzás kiterjedt Aquincum vidékére is. Éppen az eraviscusok törzsének egyik kiemelkedő családja — a később élt *T. Flavius Titianus augur* vagyis madárjós elődei — ekkor nyerte el a római polgárjogot.

Azonban sem a polgárjog elnyerése, sem az új lakóhely nem jelentette az eraviscusok hagra-

tékának. A új római város, Aquincum fazekasmestereinek korongján az újkeletű római ízlésű áru mellett régi technikával forgatott szürke edények is készültek. A bronzművesség jellegzetesen kelta eredetű motívumokat használt fel a római korban is; a köemlékeken ősi népviseletben jelennek meg az asszonyok, s a második század végéről való sírköveken is olvashatunk még kelta eredetű neveket. A

Sziklába vájt lakóház maradványa (Petrás István felvétele)

Malomkövek és a házfalat tartó cövekek nyomai (Petrás István felvétele)

madárjós *Titianus* a Gellérthegyen a harmadik században emelt oltárt a *Civitas Eraviscorum*, vagyis az eraviscus törzsi terület üdvéért *Iupiter Optimus Maximus Teutamusnak*. Évszázadokkal a római foglalás után tehát még élő istenség az a — most már a római Jupiterrel azonosult — galliai eredetű Teutanus, aki az őshazából kivándorló keltákat égi jelekkel vezette új hazájukba.